

ZNANSTVENI SKUP GLAGOLJAŠTVO NA ZADARSKOM PODRUČJU
Zadar, 23. i 24. lipnja 1990.

U Zadru je 23. i 24. lipnja 1990. godine održan znanstveni skup GLAGOLJAŠTVO NA ZADARSKOM PODRUČJU. Skup i proslavu u povodu 550. obljetnice trećoredskoga Samostana sv. Ivana u Zadru organizirali su Hrvatska provincija franjevac trećoredaca glagoljaša i Samostan sv. Ivana u Zadru pod pokroviteljstvom Razreda za filološke znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Skupu su prisustvovali visoki predstavnici crkvene i državne vlasti, predstavnici Jugoslavenske akademije i Staroslavenškog zavoda »Svetozar Ritig« iz Zagreba i drugi. Prvi dan znanstvenoga skupa održano je šesnaest predavanja, dok je drugi dan bio posvećen crkvenoj proslavi, otvaranju izložbe glagoljskih knjiga i natpisa i predavljanju novoobjavljenih knjiga o franjevcima trećoredcima glagoljašima, a za sudionike skupa organiziran je i izlet i posjet glagoljaškomu benediktinskom samostanu na Čokovcu.

Govoreći o glagoljaštvu na zadarskom području, predavači su najveću pozornost posvetili pojavi franjevac trećoredaca u Zadru i njihovoj ulozi tijekom stoljećâ u stvaranju, njegovanju i čuvanju hrvatske glagoljaške baštine, te Zadru kao središtu i rasadištu glagoljaške kulture uopće.

U prvom tematskom bloku predavanja govorilo se o arheološkim istraživanjima i nalazima na zadarskim lokacijama djelovanja franjevac trećoredaca glagoljaša, od najstarijih antičkih slojeva do najranijih sakralnih nalaza i kasnog srednjovjekovlja, a predavači su bili Zdenko BRUSIĆ, Zadar (*Rezultati novijih prapovijesnih istraživanja na Relji*), Smiljan GLUŠČEVIĆ, Zadar (*Preliminarni rezultati istraživanja antičke nekropole na Relji*), Pavuša VEŽIĆ, Zadar (*O prvotnom obliku crkve sv. Ivana »među mocirama« u Zadru*) i Radimir JURIC, Zadar (*Novija otkrića u Sv. Ivanu u gradu*). R. Jurić je, među ostalim, opširnije govorio o novim otkrićima glagoljskih epigrafskih spomenika na zadarskom području. Ivo PETRICIOLI (Zadar) je predstavio graditeljske ostatke, jedan poliptih (danas izgubljen) i reljef sv. Jeronima iz umjetničke baštine franjevac trećoredaca u Zadru (*Iz umjetničke baštine zadarskih trećoredaca*).

O prvoj pojavi franjevac trećoredaca glagoljaša u Zadru, o njihovu organiziranju i djelovanju u Sv. Ivanu, na zadarskom području i u drugim dijelovima Dalmacije govorio je Petar RUNJE (Rim). Temeljeći svoja istraživanja na otkrivenim dokumentima, autor je ustvrdio da su se franjevci trećoreci

glagoljaši javili u zadarskim crkvama mnogo prije 1439. godine kada je osnovan njihov Samostan sv. Ivana u Zadru, čijoj je 550. obljetnici posvećen ovaj zadarski skup (*Trećoreci kod Sv. Ivana*).

Andelko BADURINA (Zagreb) je pratio »glagoljaštvo« u imenu franjevača trećoredaca od najstarijih vremena do 19. stoljeća, tj. skupio je nazive koji im se tijekom stoljeća pridaju, a koji govore o njihovoj uporabi staroslavenskog (hrvatskog) jezika u bogoslužju, nazive koji govore o glagoljanju franjevača trećoredaca. U dokumentima 13. stoljeća oni su *pokornici (poenitentes)*, pa *pustinjaci (heremitae)* sv. Franje; od 15. stoljeća, kad postaju pravi redovnici u kanonskom smislu, pa sve do 18. stoljeća oni su »Fratres Illyrici« i, u raznim varijantama, svećenici »de littera (lingua) sclava« i »de littera (lingua) illyrica«. Naziv »glagoljski« prvi put susrećemo 1774. godine te nadalje tijekom 18. i 19. stoljeća kada se franjevci trećoreci nazivaju »Officiatori e Conservatori della Officiatura Ecclesiastica nella *Lingua Slava Literale Glagolitica*«, »in lingua illyrico–glagolitica« i slično. Franjevci se trećoreci služe glagoljicom od najstarijih vremena ne samo u bogoslužju, u svojim liturgijskim i neliturgijskim knjigama, nego i u svakodnevnom životu i administraciji. U 19. stoljeću, kad se ukidaju mnogi njihovi samostani i kad se franjevci trećoreci još čvrsto drže samo u Zadru i na otoku Krku, dobivaju svoj hrvatski naziv trećoreci–glagoljaši. U drugoj polovini stoljeća provincija franjevača trećoredaca glagoljaša počinje se oporavljati, a težište obnove počiva na od-

goju mladeži, njegovanju staroslavenskog jezika u bogoslužju i čuvanju glagoljice (*Glagoljaštvo trećoredaca*).

Kakvom je snagom glagoljska knjiga živjela na zadarskom području u 14. i 15. stoljeću pokazao je Petar RUNJE u svom drugom predavanju (*Glagoljaši u 14. i 15. stoljeću u Zadru*). Čitajući spise zadarske javne kancelarije od 1375. godine do konca 15. stoljeća, autor je došao do iznenađujuće brojnih podataka o raširenosti glagoljske knjige, te o brojnosti svećenika–glagoljaša, pisara i minijaturista, na zadarskom području. Dokumenti sadrže mnogo podataka o životu i djelovanju zadarskih glagoljaša, a razni ugovori, narudžbe knjiga, sudski procesi vođeni zbog glagoljskih knjiga, te osobito oporuke glagoljaša govore kako nastaju glagoljske knjige, kako kolaju po Zadru i okolici, kako se prodaju, poklanjaju, prelaze iz ruke u ruku. A radi se o velikom broju rukopisa, od biblijskih tekstova (od prvog podatka iz 1380. god. o Bibliji »in sclavica lingua«), misala, brevijara, psaltira, evanđelistara, homilijara, sve do tiskanih brevijara s kraja 15. stoljeća, radi se o vrlo velikom bogatstvu zadarske glagoljske knjige u 14. i 15. stoljeću. Knjiško blago koje stvaraju i posjeduju zadarski glagoljaši govori ne samo o Zadru kao o jednom od stjecišta kulturnih i gospodarskih kretanja u hrvatskom srednjem vijeku, nego i o njegovoj znatnoj uključenosti u europska duhovna i kulturna zbivanja toga vremena. S prednošću dodirâ sa Zapadom Zadar zrači prema hrvatskom zaleđu, ali isto tako i iz unutrašnjosti prima gospodarsku i duhovnu snagu – i nerijetko glagoljsku knjigu.

Slavomir SAMBUNJAK (Zadar) posvetio je svoja istraživanja problematici glagoljaške satirične pjesme *Svit se konča* (*Glagoljaška satirična pjesma »Svit se konča«*). Na temelju vrlo iscrpne raščlambe, prije svega mitskoga sloja pjesme, autor je pokušao odgovoriti na još uvijek otvorena pitanja njezina autorstva, vremena i mjesta postanka. Dobiveni rezultati govore da je glagoljašku pjesmu *Svit se konča* najvjerojatnije napisao franjevac trećoredac na zadarskom području 20/30-ih godina 14. stoljeća. To bi bila još jedna svježja i snažna potvrda davno izrečenom mišljenju o Zadru kao kolijevci hrvatskoga duhovnog pjesništva.

Sljedeća tri predavanja bila su posvećena širokim glagoljaškim temama. Dalibor BROZOVIĆ (Zadar) je, govoreći o glagoljici i glagoljstvu s povijesno-kulturološkog motrišta, istakao kako je glagoljaška tradicija, ugrađena u same temelje duhovnoga života Hrvata, živjela u svim oblicima hrvatske nacionalne kulture, u svim njezinim razvojnim razdobljima. Svako očitovanje duhovnoga i kulturnoga života, svako društveno i civilizacijsko zbivanje u hrvatskom je srednjem vijeku zapisano glagoljicom. A Bašćanska ploča, primjerice, taj spomenik koji dolazi iz duboke starine, simbol je ne samo hrvatske kulture nego i simbol hrvatske povijesti i hrvatske državnosti. Autor je, nadalje, osobitu pozornost posvetio hrvatskoj glagoljici u grafematskom, tipološkom i sociolingvističkom smislu, ali i hrvatskoj ćirilici i latinici, ocjenjujući poligrafičnost hrvatske nacionalne kulture jedinstvenom. Hrvatska zemlja, razumije se, zemljopisno i kul-

turološki pripada Zapadu, ali ona u zapadnoj kulturnoj sferi zauzima posve osobito mjesto. Ta njezina posebnost izražena je upravo u problematici pisma koja su Hrvati upotrebljavali u svojoj povijesti, i to osobito u načinu kako su ih upotrebljavali. A hrvatska je glagoljica najspecifičniji izraz te posebnosti. Ali, ako se Hrvatska po tim neospornim značajkama svoje pismenosti razlikuje od svih ostalih zemalja zapadnoga kršćanskog kruga, te po njima približuje Istoku, u drugim svojim značajkama iste te svoje pismenosti i kulture ona ide potpuno ukorak s kulturama ostalih zapadnoeuropskih zemalja (*Glagoljštvo kao osobita sastavnica hrvatske nacionalne kulture*).

Eduard HERCIGONJA (Zagreb) iznio je rezultate proučavanja hrvatsko-češke književne i kulturne uzajamnosti u 14. i 15. stoljeću, utemeljene na ćirilometodskoj tradiciji dolaskom hrvatskih, tkonskih benediktinaca glagoljaša u praški samostan Emaus (*»Na Slovanech«*) 1347. godine. Autor obuhvaća cijelu problematiku češkoga glagolizma, nastojeći odrediti ritam, intenzitet i značajke cijele češkocrkvenoslavenske tradicije, vrlo pomno raščlanjujući najprije njezinu prvu fazu između 9. i 11. stoljeća, izravno poniklu na velikomoravskom razdoblju slavenske pismenosti, preko njezina međurazdoblja u 12. i 13. stoljeću, do Emausa. Nastavljajući na ranija istraživanja, ali i vrlo se kritički odnoseći prema nekim dosadašnjim rezultatima medievističke literature o *»emauskom razdoblju«*, razapetom između potpune afirmacije i marginalizacije, analizirajući svoj predmet istraži-

vanja s književnopovijesnog, kulturološkog, filološko–tekstološkog, socio-loškog i drugih motrišta, E. Hercigonja je zacrtao temeljne značajke i domete hrvatsko–češke uzajamnosti tijekom poznoga srednjovjekovlja. Pratio je putove i specifičnosti dviju slavenskih tradicija koje su se, usred latinske kulture, susrele, prožimale i, kao stvarne posljedice svoje uzajamnosti, ostvarile nove duhovne vrijednosti koje će ostati trajnom baštinom češke i hrvatske književnosti, provjerenom vrijednošću i kreativnim potencijalom u daljnjem životu dviju nacionalnih kultura (*Tkonski benediktinci – glagoljaši u kontekstu srednjovjekovne hrvatsko–češke književne i kulturne uzajamnosti*).

Marija PANTELIC (Zagreb) govorila je o latinskim i hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima od 11. do 15. stoljeća i o ulozi koju je Zadar imao ili mogao imati u njihovu nastajanju i širenju. Zadar je prihvaćao strujanja i uzore iz liturgijskih spomenika latinskog Zapada od 11. stoljeća, te ih je dalje širio prema glagoljskim liturgijskim spomenicima stojeći na razmeđu glagoljaškog Juga (sve do Makedonije) i glagoljaškog Sjevera. Iste molitvene formule u zapadnim latinskim sakramentarnima od 8. do 10. stoljeća, u zadarskim benediktinskim molitvenicima i unutar istočne liturgije glagoljskoga *Sinajskog euhologija* iz 11. stoljeća govore o zapadnom, latinskom strujanju prema Zadru i dalje prema glagoljaškom Jugu. Zadar s glagoljaškim Jugom povezuju zajednički latinski liturgijski tekstovi uglavnom benediktinskog podrijetla, dok za glagoljaš-

ki Sjever Zadar postaje izvorom latinskih liturgijskih predložaka u nešto kasnijem razdoblju, a osobito u vrijeme nastajanja hrvatskoglagoljskih plenarnih misala i brevijara od 13. do 15. stoljeća (*Zadar na razmeđu glagoljaškoga Juga i Sjevera s obzirom na liturgijske kodekse 11–15. stoljeća*).

Nedo GRBIN (Zagreb) upoznao je sudionike znanstvenog skupa s bogatstvom i sadržajem glagoljskih spomenika nastalih na zadarskom području, odnosno na području današnje zadarske nadbiskupije, i naveo fondove u nas i u svijetu u kojima se oni danas čuvaju (*Glagoljski spomenici zadarskog područja*).

Nikica KOLUMBIĆ (Zadar) uzeo je za predmet istraživanja hrvatskoglagoljsku Matrikulu bratovštine Uznesenja Blažene Dvice Marije iz Biograda (1721–1792. god.). Autor se najprije osvrnuo na povijest hrvatskih matrikula, tj. bratovštinskih pravilnika, crkvenopravnih spisa pisanih glagoljicom, latinicom i poljičkom ćirilicom, te istaknuo kulturološko, socio-loško i filološko značenje glagoljske biogradske matrikule. Opširnije se zadržao na sadržajnoj strukturi matrikule, te dao neke stilske i izražajne naznake toga teksta, što ga navodi na zaključak da u književnoj povijesti hrvatskoga srednjovjekovlja matrikule s pravom trebaju imati mjesto i vrijednost zasebnoga književnog žanra (*Glagoljska Matrikula biogradske bratovštine Uznesenja Blažene Dvice Marije*).

Rozario ŠUTRIN (Zadar) govorio je o osnivanju, djelovanju i značenju za hrvatsku glagoljašku kulturu zadarskog sjemeništa »Zmajević«, koje je uteme-

ljio zadarski nadbiskup Vicko Zmajević, a otvorio, poslije njegove smrti, 1748. godine njegov nasljednik zadarski nadbiskup Matija Karaman (*Sjemenište »Zmajević« u Zadru*).

Marko JAPUNDŽIĆ (Zagreb) posvetio je svoje predavanje životu i djelu Mate Karamana. Temeljeći svoja istraživanja i zaključke na originalnim dokumentima koji se čuvaju u Arhivu Propagande i u Vatikanskom Tajnom arhivu, autor je iznio neke nepoznate pojedinosti iz života Mate Karamana

(prema Japundžiću Mate ili Mateja, a ne Matije Karamana), kao i nove pojedinosti i poglede na njegovo djelovanje, što mu je omogućilo i novo vrednovanje uloge i doprinosa zadarskoga nadbiskupa Karamana u nastavljanju i njegovanju hrvatske glagoljaške tradicije (*Zadarski nadbiskup Mate Karaman i njegov odnos prema glagoljstvu*).

Zanimljivi i vrijedni prinosi ovoga znanstvenog skupa o hrvatskom glagoljstvu bit će objavljeni u posebnom zborniku.

Ivanka Petrović